

Laotańska kultura polityczna w latach 1945-2021, od buddyzmu do komunizmu i z powrotem

TOBIASZ TARGOSZ*

Abstract

The Lao political culture in the years 1945-2021, from Buddhism to communism and back

The article discusses Communist Revolution in Laos and analyzes its implication from four dimensions: history, society, culture and religion. Post-war history of Laos seems to be the perfect example of how important for every community is a need for cultural continuity. Particular attention in this paper is paid to the role of cultural and political changes that caused that the power in the Buddhist kingdom was taken over by the communist party Pathet Lao. It also discusses the role played by the Sangha during the final stages of the Pathet Lao take-over of political power in 1975, and the effect this had upon the order. Finally, an attempt will be made to assess the state of Buddhism in Laos under the present regime.

Keywords: Laos, Southeast Asia, Communist Revolution, Politics, Culture, Buddhism, History, Anthropology of Politics

Abstrakt

Artykuł omawia rewolucję komunistyczną w Laosie i analizuje jej implikacje w czterech wymiarach: historii, społeczeństwa, kultury i religii. Powojenna historia Laosu wydaje się być doskonałym przykładem tego, jak ważna dla każdej społeczności jest potrzeba ciągłości kulturowej. Szczególną uwagę w niniejszym opracowaniu zwrócono na rolę przemian kulturowych i politycznych, które spowodowały, że władzę w królestwie buddyjskim przejęła partia komunistyczna Pathet Lao. Omówiono również rolę, jaką odegrała Sangha podczas końcowych etapów przejścia władzy politycznej przez Pathet Lao w 1975 r., oraz wpływ, jaki miało to na wyznawców buddyzmu w Laosie i na sytuację buddyzmu w tym kraju. Na koniec zostanie podjęta próba oceny współczesnej sytuacji buddyzmu w Laosie pod obecnym reżimem.

Słowa kluczowe: Laos, Azja Południowo-Wschodnia, Rewolucja Komunistyczna, Polityka, Kultura, Buddyzm, Historia, Antropologia polityki

---

* Tobiasz Targosz jest absolwentem Wydziału Historycznego, Uniwersytetu Jagiellońskiego, na kierunkach historia i etnologia. Studiował również na Wydziale Studiów Międzynarodowych i Politycznych na kierunku studia dalekowschodnie. Praca doktorska o tytule Symboliczne wymiary birmańskiego nacjonalizmu i polityki w latach 1885-2015. została obroniona w Instytucie Etnologii i Antropologii Kulturowej UJ. Na przestrzeni lat 2010-2017 studiował język chiński i antropologię, oraz prowadził badania terenowe zarówno w Chinach kontynentalnych jak i na wyspie Tajwan (Xiamen University, Yunnan University, Minzu University of China, National Chengkung University), a także Azji Południowo-wschodniej (Laos, Mjanma, Tajlandia, Kambodża). W latach 2015-2016 zrealizował w National Chengkung University projekt badawczy o tytule: Taiwan's policy towards Myanmar 2010-2015, sfinansowany przez Wspólnotę Wyszehradzką. Wśród jego zainteresowań badawczych znajdują się: Historia i antropologia Azji Wschodniej i Azji Południowo- Wschodniej, Chińczycy zamorscy w Azji Południowo- wschodniej, a także antropologia mniejszości etnicznych w Południowo Zachodnich Chinach (Mosuo, Naxi, Yi, Derung, Dai etc.) tobiasz.targosz@uj.edu.pl

Komunistyczne rewolucje w XX wieku, miały na celu zniszczenie istniejących rytuałów i struktur symbolicznych oraz zastąpienie ich nowymi. Uzbrojeni w flagi, święta narodowe oraz podręczniki szkolne, ich przywódcy próbowali stworzyć nowoczesne, postępowe społeczeństwa. Wysiłki te jednak nie zawsze były zakończone pełnym sukcesem. W przypadku Laosu, pierwsze dni komunistycznej rewolucji roku 1975, kiedy usiłowano zetrzeć wszelkie ślady przeszłości, próbując dokonać symbolicznych zmian w duchu marksizmu - leninizmu, doprowadziły laotańską kulturę na skraj zagłady. Komunistyczna rewolucja w Laosie, chociaż równie radykalna jak ta, która miała miejsce w sąsiedniej Kambodży, w konsekwencji, doprowadziła do utrwalenia, znacznie starszych i głębszych struktur kulturowych. Choć część spośród istotnych dla Laosu symboli, zostało w toku rewolucji bezpowrotnie utraconych, Laos, wydaje się być idealnym przykładem, na to, jak istotne znaczenie ma dla każdej wspólnoty potrzeba kulturowej ciągłości.

Laos, który stał się kolonią francuską w 1893 roku, był regionem najbardziej zaniedbanym przez władze kolonialne spośród wszystkich państw składających się na Związek Indochiński. Określany czasem jako „kraj miliona słoni”:

(...) liczył nie więcej niż trzy miliony ludności. Biedny, pozbawiony dostępu do morza i jakichkolwiek ważnych zasobów naturalnych kraj miał swoje znaczenie jedynie dzięki swemu położeniu (Fursenko 2007:382).

W epokę powojenną Laos wkraczał z dziewiętnastoma oficjalnie zarejestrowanymi pojazdami samochodowymi, 5600 kilometrami dróg, z czego aż do połowy lat 50-tych zaledwie 800 km było przejezdnych przez okres całego roku. Główną arterią komunikacyjną, jak przed wiekami, pozostawała Rzeka Mekong, transport lotniczy praktycznie nie istniał, a telekomunikacja ograniczała się jedynie do centralnych ośrodków. Równie źle przedstawiała się sytuacja w edukacji i szkolnictwie, gdzie w związku z prowadzoną przez Francuzów polityką edukacyjną, czy bardziej jej brakiem, w momencie wyzwolenia: „zaledwie dwustu Laotańczyków mogło poszczycić się wykształceniem na poziomie szkoły średniej” (Ostaszewski 2006: 537). W kraju tym praktycznie nie istniała także klasa średnia, a elity polityczne rekrutowały się z szeregów miejscowej arystokracji. Większość społeczeństwa, w którym ciągle panowały stosunki hierarchiczne, stanowili niepiśmienni chłopci. Czas w Laosie praktycznie stanął w miejscu, czego najlepszym przykładem była stolica Laosu –Wientian. Zgodnie ze słowami Graham’a Green’a, amerykańskiego publicysty, który odwiedził ją w 1954

roku, znajdowała się ona „o cały wiek wstecz w stosunku do Sajgonu” (Evans 2002: 96).

Ten zacofany kraj o ustroju monarchicznym, będący jednym z największych producentów opium, już za niedługo miał stać się teatrem proletariackiej rewolucji inspirowanej przez komunistyczną partyzantkę Pathet Lao. Tymczasem wraz z zakończeniem II wojny światowej, przez Laos przeszła fala gwałtownych przemian. Jeszcze w jej trakcie podziały na laotańskiej scenie politycznej przebiegały pomiędzy ugrupowaniem projapońskim oraz profrancuskim. Pierwszemu zależało na wykorzystaniu obecności Japończyków, w celu uzyskania niepodległości, drugiemu natomiast na przywróceniu przedwojennego status quo. Książę Phetsarath, od 1941 roku zajmujący stanowisko wicekróla oraz premiera Laosu z mianowania króla Sisavang Vang’a, stanął na czele stronnictwa niepodległościowego Lao Issara (Wolny Laos). Zostało ono powołane do życia z jego własnej inicjatywy w dniu 1 września 1945 roku. Książę Phetsarath będący ważną postacią lokalnej sceny politycznej, w przekonaniu niektórych posiadał „nadnaturalne zdolności” (Stuart-Fox 1997: 61). Reprezentował on opcję jednocześnie antyfrancuską i antyjapońską. To on został autorem wymuszonej przez wycofujący się sztab japoński deklaracji niepodległości Laosu z 1945 roku. Jego naczelnym celem była pełna polityczna suwerenność i państwowa integralność. Należy zwrócić uwagę, na fakt, iż Królestwo Laosu wkraczało w okres powojenny wewnętrznie podzielone. W prowincjach zauważalny był lokalny separatyzm, szczególnie wśród mniejszości etnicznej Hmong, a miejscowa scena polityczna zdominowana była przez wzajemnie ze sobą rywalizujące arystokratyczne elity.

Wraz z kapitulacją Japonii, na podstawie porozumień zawartych w Poczdamie, tereny Północnego Laosu oraz Wietnamu okupowała 93. dywizja Nacjonalistycznej Republiki Chińskiej Czang Kaj Szeka (Jiang Jieshi). Dywizja ta zgodnie z zawartym porozumieniem miała przyjąć kapitulację japońskich oddziałów, faktycznie jednak z uwagi na niskie morale zajęła się rabunkiem zajętych terenów. Powstała po wycofaniu się sił japońskich polityczna pustka, z uwagi na słabość miejscowych ugrupowań nacjonalistycznych nie została jednak, jak miało to miejsce w wypadku Wietnamu, wypełniona przez pręźnie działające i uświadomione politycznie ugrupowania niepodległościowe. Ośmieliło to księcia Phetsarath’a, do zorganizowania, krótkotrwałego powstania. W jego trakcie z powodów czysto pragmatycznych, poszukując sojuszników w tej antykrólewskiej rebelii, sprzymierzył się z partyzantami Viet Minh oraz zdradzającym silne

sympatie komunistyczne, przyrodnim bratem Souphanouvongiem, nazywanym „czerwonym księciem”. Phetsarath powierzył mu w powołanym przez siebie gabinecie stanowisko ministra spraw zagranicznych. „Czerwony książę” przyczynił się do powstania w dniu 13 sierpnia 1950 roku, partyzanckiego ugrupowania o nazwie Pathet Lao. Partia ta cieszyła się poparciem zarówno chińskim, jak i wietnamskim, była jednak: „(...) zbyt słaba i miała małe zaplecze polityczne (...)” (Fursenko 2007: 383). Prezentowała ona radykalną i przepelnioną komunistycznymi ideami wersję laotańskiego nacjonalizmu. Organizacja ta miała stać się w przyszłości motorem drastycznych przemian, które doprowadziły ten kraj do punktu, którym znajduje się on współcześnie.

W 1946 roku w Laosie stosunkowo szybko została restytuowana władza francuska, za co był pośrednio odpowiedzialny nieświadomy zaistniałych w świecie przemian i reprezentujący postawę zachowawczą król Sisavang Vang. Anulował on wszystkie akty Lao Issara, jednocześnie wyrażając swoją głęboką wdzięczność wkraczającym w kwietniu 1946 roku oddziałom francuskim. Książę Phetsarath został zmuszony do wycofania się wraz ze swoimi sojusznikami do Tajlandii, gdzie doszło do rozłamu pomiędzy przyrodnimi braćmi. Souphanouvong znalazł ostatecznie schronienie w Birmie, kontynuując w późniejszym okresie walkę z władzami kolonialnymi. W tym samym czasie władze francuskie rozpoczęły odbudowę swojej administracji w Laosie, przejmując w całości politykę celną, handlową i finansową, obronę oraz politykę zagraniczną. W kompetencji laotańskich władz pozostały jedynie takie sprawy jak roboty publiczne, kultura rolna, opieka zdrowotna i edukacja. Władza skupiała się w rękach Francuskiego Komisarza, podczas gdy król, otoczony swoimi piętnastoma żonami, był jedynie figurantem, którego główną rolą była legitymizacja kolonialnej władzy. Przyjęta konstytucja określała królestwo Laosu jako: autonomiczną monarchię konstytucyjną należącą do Unii Francuskiej. W ramach autonomii zorganizowano wybierany w drodze wyborów parlament. Dołączony do niej tajny protokół dotyczył sprawy zrzeczenia się praw księcia Boun Numa, podległej mu prowincji Champassak, przez wieki luźno powiązanej z resztą królestwa. W ramach zadośćuczynienia książę Boun Numa otrzymał stanowisko przewodniczącego izby wyższej parlamentu oraz dożywotnio tytuł inspektora generalnego Królestwa Chamapassak. W celu przygotowania projektu konstytucji została zwołana konstytuanta, której członkowie rekrutowali się spośród arystokratycznej elity, posiadającej francuskie wykształcenie. Na grupę tą składało się w sumie około 200 rodzin z czego,

około 20 posiadało faktyczny wpływ na politykę. Rodziny te wywodzące się z różnych prowincji stanowiły koterie, w których najważniejszą rolę odgrywały ich własne partykularne interesy oraz tradycyjna rywalizacja. Klanowość oraz regionalizm to dwa główne czynniki laotańskiej sceny politycznej, które kształtowały ją przez najbliższe trzy dekady.

W okresie powojennym zaczęto kłaść duży nacisk na rozwój edukacji. Na cel ten przeznaczano 17 procent z rocznego budżetu kraju. Powstawały nowe szkoły, a istniejący College Pavie uzyskał status szkoły średniej w 1947 roku. Wysiłki rządu na tej płaszczyźnie, opierały się na przekonaniu, że nowa, wykształcona elita doprowadzi do unifikacji kraju oraz wzrostu świadomości narodowej.

Wraz z porażką Francuzów w pierwszej wojnie Indochińskiej Laos odzyskał pełną niepodległość w dniu 22 października 1953 roku. Potwierdziła to trwająca w dniach 8 maja do 20 lipca 1954 roku konferencja genewska. Podobnie jak Wietnam i Kambodża, państwo Laotańskie znalazło się pod kuratelą Międzynarodowej Komisji Nadzoru i Kontroli. Związek Radziecki wraz z Chinami oraz Wielką Brytanią i Stanami Zjednoczonymi nadzorowały demontaż francuskiego imperium kolonialnego w Indochinach. Zgodnie z postanowieniami tej konferencji suwerenne królestwo Laosu miało prowadzić politykę neutralności. Wraz z tymi przemianami nastąpiły istotne przetasowania na miejscowej scenie politycznej. Siły rządowe kontrolowały wówczas nieznaczny obszar kraju, na arenie politycznej. Realnie znacznie posiadały dwie frakcje: umiarkowana skupiona wokół Souvanny Phoumy, oraz radykalna w postaci kierowanego przez Souphanouvonga, ruchu Pathet Lao. Aktywność tej ostatniej organizacji stała się zauważalna wraz z rokiem 1950, kiedy to w celu przyciągnięcia polityków umiarkowanych, niezwiązanych z ruchem komunistycznym, powstaje front Neo Lao Issara (Wolny Laos). Podobne cele stały przed kolejnymi powstałymi z inspiracji Souphanouvonga organizacjami jak Partia Pracujących Laosu (Phak Khon Ngan Lao), Patriotyczny Front Laosu (Neo Lao Hak Sat). Strategia Souphanouvonga polegała na stopniowej infiltracji istniejących struktur rządowych w celu ich późniejszego zdominowania. Od 1957 roku rozpoczął on w tym celu pokojowe negocjacje z rządem w Wientianie. Ruch Pathet Lao w dużym stopniu opierał się na mniejszościach etnicznych, wśród których przeprowadzano akcje propagandowe, obiecując nie tyle wprowadzenie systemu komunistycznego, co raczej uzyskanie wolności i rozwój państwa. Odwrotnie do sytuacji w sąsiadującym Wietnamie czy Chinach, umożliwiano im bezpośredni udział w sprawowaniu władzy, nie tworząc dla nich sztucznie

wyzolowanych regionów autonomicznych, w których wpływ na bieg wydarzeń w centrum był znikomy.

W 1957 roku, podpisana zostaje umowa pozwalająca Neo Lao Hak Sat, skrzydłu Pathet Lao, na udział w wyborach. Dzięki wysiłkom zdeklarowanego neutrala, premiera Souvanny Phouma, zostają przeprowadzone wybory uzupełniające do parlamentu. Souvanna żywił ambicję stworzenia rządu porozumienia narodowego, w którym byłiby reprezentowani przedstawiciele wszystkich frakcji politycznych. Był przy tym zwolennikiem zachowania wielowiekowych, monarchicznych i buddyjskich tradycji Laosu, przez co był przeciwny wszelkim radykalnym zmianom. Według Ambasadora Wietnamu Północnego w Pekinie, Souvanna był: „w swych antykomunistycznych przekonaniach dokładnie taki, jak [premier Birmy – T.T.] U Nu i [król Kambodży– T.T.] Sihanouk”, z uwagi na co należy go uznawać za element „niepewny”(Fusenko,2007:385). W wyniku wyborów uzupełniających 14 mandatów zdobył Neo Lao Hak Sat. Souphanouvong objął resort planowania oraz co wydaje się bardziej interesujące, biorąc pod uwagę jego antyreligijne poglądy, ministerstwo wyznań.

Porozumienie z lat 1957-59 zawarte pomiędzy rządem i Pathet Lao, miało charakter przejściowy. Tarcia pomiędzy stronami tego rozejmu politycznego, rozpoczęły się już w 1958 roku, wraz z objęciem stanowiska premiera przez reformatora Phoui Sananikone. Polityk ten dążył do nawiązania bliskich relacji ze Stanami Zjednoczonymi. Same Stany Zjednoczone, patrzyły jednak bardzo nieufnie na zawarty przez rząd sojusz z komunistami i ich włączenie do legalnych struktur władzy. Krótco po objęciu przez niego władzy, oddziały rządowe dowodzone przez prawicowego gen. Phoumi Nosavana, potajemnie wspieranego przez Stany Zjednoczone, przeprowadziły pierwszy w historii Laosu zamach stanu. Sananikone zmuszony był złożyć rezygnację. W wyniku politycznego kompromisu powstał prawicowy rząd księcia Vongkotrattana Somsanitha. Mająca miejsce bezpośrednio po tym wydarzeniu spektakularna ucieczka z rządowego więzienia czołowych działaczy Pathet Lao, skompromitowała ten rząd w oczach opinii publicznej. Następujące po sobie kolejne kryzysy gabinetowe, w krótkim czasie doprowadziły do zupełnego upadku autorytetu władzy. Konsekwencją czego był kolejny zamach stanu przeprowadzony przez wojskowego Khong Le, który w dniu 9 sierpnia 1960 roku zajął Wientian. Tym razem na stanowisko premiera mianował on po raz kolejny Souvannę Phouma, opowiadając się przy tym za zakończeniem walk, polityką neutralności i ogólnonarodowym porozumieniem. Nowo

mianowany premier popadł jednak w konflikt z amerykańską misją pomocy wojskowej dowodzoną przez gen. Williama Palmer'a i dokonał ostrego zwrotu politycznego zwracając się o pomoc do Moskwy. Następstwem tego kontrowersyjnego kroku, była decyzja USA o otwartym poparciu dla gen. Nosavana oraz sympatyzującego z nim księcia Boun Ouma. Przeprowadzona przez gen. Nosavana ofensywa doprowadziła do zdobycia Wientianu. Na wieść o maszerujących na stolicę oddziałach gen. Nosavana, do Kambodży udał się premier Souvanna Phouma, pozostawiając władze w rękach komunisty powiązanego z Pathet Lao, Quinima Pholsena. Po zajęciu stolicy gen. Nosavana zainstalował w niej własny proamerykański gabinet. Spowodowało to jednak sprzeciw generała Khong Le, wciąż lansującego ideę neutralności. W efekcie rozpoczął się zbrojny konflikt pomiędzy tymi dwoma wojskowymi o wybujających ambicjach politycznych. Wniesiona do ONZ przez generała Nosavana oficjalna nota, mówiąca o rozszerzeniu przez Hanoi konfliktu na tereny Laosu, spotkała się ze sceptycznym przyjęciem sekretarza generalnego Daga Hammarskjolda. W kraju, dotychczas neutralny król Savang Vatthana, wezwał walczące strony do zgody i wypracowania modus vivendi.

„Tajemnicą poliszynela” dla osób zorientowanych w meandrach miejscowej sceny politycznej, była bliska współpraca Pathet Lao z Viet Minh, oraz obecność oddziałów tych ostatnich w północnym Laosie. Laos obok Kambodży stał się terenem przez, który biegł osławiony szlak Ho Chi Minha. Najbardziej zaniepokojony niestabilną sytuacją w Laosie, był prezydent Stanów Zjednoczonych, Dwight David Eisenhower. Porównywał ją do gry w domino, co później stało się metaforą używaną w odniesieniu do całego konfliktu indochińskiego. Jak stwierdzał:

(...) upadek Laosu pod presją komunizmu oznaczać będzie upadkiem kosztownym dla dominium - jeszcze wolnych jego sąsiadów - Kambodży i Wietnamu Południowego, oraz, według wszelkiego prawdopodobieństwa Tajlandii i Birmy. Taki łańcuch wydarzeń otworzy drogę do tryumfu komunistów w całej południowo-wschodniej Azji” (Fursenko 2007: 387).

W okresie tym miały miejsce coraz silniejsze naciski na buddyjski kler (Sangha) o przyjęcie radykalnego anty-komunistycznego stanowiska. Amerykanie świadomi tego jak wielką rolę kulturową i społeczną odgrywa w Laosie kler buddyjski starali się wykorzystać go jako instrument propagowania własnej polityki. W celu zjednania sobie Sanghi za pieniądze amerykańskie finansowane były publikacje o charakterze buddyjskim, organizowano również lekcje języka angielskiego dla laotańskich mnichów,

wysyłając niektórych spośród nich na sponsorowane przez rząd amerykański stypendia do Stanów Zjednoczonych. Odwrotnie jednak niż miało to miejsce w wypadku Tajlandii czy Birmy, gdzie Sangha odgrywała rolę stabilizującą i wspierającą rząd narodowy, w Laosie była ona jednym z ognisk oporu. Wśród laotańskiego kleru buddyjskiego powszechnie były nastroje antyrządowe i antyamerykańskie. Lata francuskich rządów kolonialnych stworzyły głęboką przepaść między zwesternizowanymi, arystokratycznymi elitami rządowymi, rekomendującymi się francuskim wykształceniem, a buddyjskim klerem rekrutującym się spośród ubogiego i zacofanego chłopstwa, które odebrało w klasztorach tradycyjną edukację o religijnym charakterze. W perspektywie tych ostatnich obecność amerykańska była zagrożeniem dla laotańskiej kultury, na której straży tradycyjnie stała Sangha.

W lipcu 1962 roku podjęto następną próbę rozwiązania na szczeblu międzynarodowym istniejących konfliktów poprzez zwołanie przez Francję, USA i ZSRR drugiej konferencji genewskiej. Do jej najważniejszych postanowień należało kolejne już potwierdzenie neutralności Laosu, oraz zobowiązanie Souvanny Phoumy do stworzenia następnego rządu koalicyjnego wraz z członkami Pathet Lao. Ich realizacja okazała się być jednak mrzonką. W kraju panowała regularna wojna partyzancka pomiędzy wzajemnie zwalczającymi się frakcjami. Na północnym wschodzie zaktywizowały się wówczas oddziały współpracującego z CIA plemienia Hmong, pod dowództwem gen. Vang Pao. Straty poniesione przez to plemię w walkach z Pathet Lao oraz operującymi tam regularnymi oddziałami północno wietnamskimi doprowadziły do jego zdziesiątkowania.

W powoli rozpadającym się, ogarniętym wojną domową kraju, ogólna dostępność marihuany i opium, zachęciła zachodnich hippisów do założenia małej komuny w Wientianie, której członkowie opowiadali się za odrzuceniem „zachodniego materializmu”. Wydarzenie to celnie skomentował pisarz laotański Somphavan Inthavong w swoim eseju z 1968 roku, w którym pisał:

(...) ich problemem jest to, że naszym [Laotańczyków] marzeniem jest przestać być hippisami, którymi byliśmy aż do teraz. Zmierzamy w zupełnie innych kierunkach, moi bracia hippisi” (Inthavong 1972: 36).

Od 1964 aż do 1974 roku w ramach „Sekretnej Wojny”, Laos dotykały masowe naloty lotnictwa amerykańskiego, które miały na celu przerwanie szlaków zaopatrzeniowych Demokratycznej Republiki Wietnamu. Amerykanie przy wykorzystaniu sięgających zniszczenie samolotów typu B-52

zrzucili na Laos 2.1 miliona ton bomb, co odpowiada całkowitej liczbie bomb zrzuconych przez Stany Zjednoczone w trakcie trwania II wojny światowej na terenie Europy i Pacyfiku. Laotańscy chłopcy pozbawieni domów i środków do życia, radykalizowali się i przechodzili na stronę walczących z Amerykanami komunistów. Podobnie działo się z mnichami, których klasztory zostały zrównane z ziemią przez amerykańskie bomby. Kraj stopniowo pogrążał się w wojennym chaosie. Do jednych z ostatnich starć, pomiędzy siłami połączonych sił Pathet Lao i wojsk Viet Minhu, przeciwko oddziałom Hmong i niedobitkami Królewskiej Armii Laotańskiej, pod dowództwem generała Vang Pao doszło na terenie Równiny Słoi między połową grudnia 1971 roku, a końcem kwietnia roku 1972. Odparcie sił komunistycznych przez generała Vang Pao, okazało się być jednak pyrrusowym zwycięstwem.

Nieumiejętna polityka Amerykanów wobec Laosu, doprowadziła w roku 1975 do przejęcia władzy w tym kraju przez komunistów. Trudno się temu dziwić jeśli przypomnimy sobie słowa Souvanny Phoumy o jednym z amerykańskich architektów polityki tego okresu, asystencie sekretarza stanu USA J. Grahamie Parsonsie:

On nie rozumie niczego co dotyczy Azji ani Laosu. Asystent Sekretarza Stanu jest najbardziej niegodziwym i nagannym spośród wszystkich ludzi. Jest haniebnym architektem katastrofalnej amerykańskiej polityki wobec Laosu. On i podobni mu są odpowiedzialni za przelanie laotańskiej krwi (Evans 2002: 119).

Równie dużą ignorancją w przypadku Laosy, wykazywali się Rosjanie. Czemu najlepiej dał wyraz sam Nikita Chruszczow, stwierdzając otwarcie w rozmowie z prezydentem Stanów Zjednoczonych: „nie znam tych wszystkich dziwnych laotańskich imion ani osób, które te imiona nosiły”. (Fursenko 2007: 619)

Powołanie do istnienia Laotańskiej Republiki Ludowo Demokratycznej drugiego grudnia 1975 roku zakończyło trwające sześć wieków rządy monarchiczne. Naczelny symbol laotańskiego państwa, były król Savang Vatthana, abdykował po przejściu władzy przez komunistów, a następnie został uwięzionym w marcu 1977 roku w „obozie seminaryjnym”. Zgodnie z jedną z relacji pozostałych przy życiu świadków, został on zagłodzony wraz ze swoją rodziną na śmierć. Dzięki przyjęciu tych radykalnych środków, laotańscy komuniści uniknęli przelania królewskiej krwi, co w laotańskiej tradycji politycznej, było uznawane jako zły omen. Losy rodziny królewskiej nigdy jednak nie zostały oficjalnie ujawnione. W trakcie przeprowadzonych

w lutym 2011 roku badań terenowych, autor artykułu miał okazję zaobserwować, że współcześnie, w wielu świątyniach buddyjskich na terenie kraju można wciąż kupić amulety z podobizną króla, co świadczy o tym, że kult jego osoby pozostaje wciąż żywy.

W okresie tuż po wygranej komunistycznej rewolucji do reżimowych obozów seminaryjnych trafiło wielu wojskowych, mnichów oraz prominentnych działaczy politycznych, część z nich miała pozostać w nich, aż do śmierci. Do dnia dzisiejszego brak jednak systematycznych opracowań dotyczących liczby ofiar laotańskiej komunistycznej rewolucji, a także stworzonego na jej użytek systemu politycznych więzień, swoistych bambusowych łągrów. Według danych szacunkowych liczba ofiar waha się pomiędzy dziesięcioma a czterdziestoma tysiącami.

Nowy komunistyczny rząd świadomy faktu, iż nie egzystuje w kulturowej próżni, rozpoczął proces przekształcania starych i konstruowania nowych rytuałów oraz symboli. Nowa, rewolucyjna flaga zaczęła powiewać w stolicy kraju Wientianie, jako: „(...) symbol prawa naszego ludu do niepodległości” (Phomivane 1981: 45). Radykalnie zerwano z przeszłością, zapowiadając nadejście nowej socjalistycznej ery. Dotychczas zajmujący obok monarchy pozycję dominującą w walce o „rząd dusz” kler buddyjski, znalazł się pod „opieką” komunistycznego rządu. Chociaż buddyzm został uznany za nieodłączną część laotańskiej kultury, planowo miał on być jednak radykalnie przekształcony zgodnie z polityką socjalistyczną. Już 18 października 1976 roku, wicepremier i Minister Edukacji, Sportu i Spraw Religijnych, Phoumi Vongvichit, zorganizował w Wientianie, pierwsze z całego cyklu szkoleń dla mnichów buddyjskich. Ich naczelnym celem było przymuszenie mnichów do studiów nad polityką by: „(...) rozszerzyć ich polityczne zaplecze, tak aby było ono zgodne z postępową, rewolucyjną polityką”. Miało to w dłuższej perspektywie umożliwić im: „(...) łatwiejszą integrację w rewolucyjnych szeregach z rewolucyjnymi kadrami” (Ling 1979: 148). W wyniku czego nawróceni na socjalizm mnisi mieli stać się: „(...) grupą kadr politycznych, którzy będą ściśle współpracować z rewolucyjnymi kadrami politycznymi w nauczaniu i prowadzeniu naszych ludzi tą samą ścieżką do tego samego miejsca przeznaczenia, co uczyni nasz kraj w przyszłości bardziej zamożnym” (Ling 1979: 150). To ostatnie okazało się być, jednak aż do dnia dzisiejszego niemożliwym do zrealizowania przez Komunistyczną Partię Laosu. Dzięki wysiłkom reedukacyjnym: „udało nam się umożliwić buddyjskim mnichom naprawić swoje dawne postawy, i przyjąć nową linię myślenia i zastosować wiedzę naukową do buddyjskiej polityki, teorii i

filozofii.” (Ling 1979: 150). Sangha została przez nową władzę przemianowana na Laotańskie Stowarzyszenie Buddyjskie. Mnisi zostali w ten sposób wprężeni w maszynę rządową, pragmatycznie interpretując istniejące teksty buddyjskie na potrzeby nowej socjalistycznej linii partii. Materializm i pragmatyczny realizm miał zająć miejsce dotychczasowego transcendentnego idealizmu i wiary w nadnaturalne moce. Wiele praktyk składających się na tradycyjny, laotański buddyzm uznano za "zacofane tradycje" czy "przesady" (Ladwig 2013: 513). Dotyczyło to przede wszystkim etnicznych praktyk animistycznych, takich jak kult duchów (nabthu phi). Rozciągnięto je jednak również na tak podstawowe dla buddyzmu praktyki, jak choćby medytacja, która została uznana za "bezproduktywną". Szczególną walkę wypowiedziano praktyce medytacji samatha (pali: „umysłowa koncentracja”), uznanej za irracjonalną i przesyconą wiarą w siły nadprzyrodzone. W dniu dzisiejszym dominującą formą medytacji jest vipassana. Co więcej, jak wspomina Patrice Ladwig: "(...) od 1975 roku, mnichom zabroniono praktykowania w lesie, mieszkania w jaskiniach lub praktykowania ascezy dhutanga." (Ladwig 2013: 514). W tym miejscu należy przypomnieć, że podobnie jak ma to miejsce w innych krajach buddyzmu therevada, również w Laosie istnieje długa tradycja podziału kleru buddyjskiego na tak zwanych leśnych mnichów, nazywanych też "mieszkańcami lasu" (Pali: arannavasi) oraz "mnichów mieszkających w miastach" (Pali: gamavasi), którzy mieszkają w klasztorach. Mnisi leśni w krajach buddyzmu therevada są ucieleśnieniem czystości moralnej i ascezy, które mają znaczenie fundamentalne dla tradycji Sangha. Jednakże praktycznie wszyscy wędrowni mnisi, pustelnicy, a także asceci zniknęli w bezpośrednim następstwie komunistycznej rewolucji, która jednoznacznie uznała ich za szerzących zabobony wółczęgow.

Prześladowania dotknęły również mnichów zrzeszonych w klasztorach, wielu z nich było wykorzystywanych przez Pathet Lao do popularyzacji idei komunistycznych. Zakazano im głoszenia pewnych znanych buddyjskich nauk; koncepcje buddyjskiego nieba i piekła, a nawet zasługi i karmy, zostały potępione jako przesady. Od mnichów wymagano przyjęcia jednoznacznie negatywnego stanowiska w stosunku do Stanów Zjednoczonych i „tajskiego imperializmu”. Mnisi, którzy byli oporni zaleceniom partii i nie wypełniali wyznaczonych im ról trafiali do obozów reedukacyjnych. W postrewolucyjnych realiach nawet tradycja grupowego recytowania patimokha, 227 nakazów, których musi przestrzegać buddyjski duchowny, przerodziła się w polityczne wiece, w trakcie których przedstawiano i

krytykowano wszelkie błędy mnichów, w szczególności te związane z nieprzestrzeganiem linii partii.

W obliczu prześladowań ze strony komunistycznej rewolucji wielu mnichów, związanych ze starym reżimem zrzuciło mnisie szaty i uciekło do Tajlandii. Ich miejsca zostały zajęte przez mnichów, którzy od dawna aktywnie współpracowali z Pathet Lao. W roku 1979, liczba mnichów spadła do 1.700 w stosunku do 20.000 sprzed rewolucji komunistycznej. Wiele opuszczonych świątyń buddyjskich zostało przejętych przez rząd i służyło jako szkoły, czasem jako koszary albo magazyny. Posągi Buddy i inne obiekty rytualne z klasztorów zostały wysłane do muzeów.

Laotańscy komuniści podjęli również wysiłki w celu dostosowania buddyzmu do uznanego za oficjalną ideologię państwa socjalizmu. W interpretacji Phoumi Vongvichit:

(...) Pan Budda rozdał cały swój dobytek i stał się zwykłym człowiekiem, posiadającym jedynie miskę, aby mógł prosić o żywność. To oznacza, że usiłował on znieść klasy w swoim kraju i stworzyć tylko jedną klasę ludzi uświadomionych moralnie, którzy byli szanowani przez innych (Ling 1979: 149).

Dlatego też jak stwierdzał „Możemy zauważyć, że rewolucyjna polityka i polityka, którą prowadził Budda mają te same cele” (Ling 1979: 149). W rzeczywistości jednak, pod nową władzą miała miejsce separacja państwa od religii.

Nowym wynalazkiem był kult postaci Kaysone Phomvihane, pierwszego komunistycznego prezydenta nowo utworzonej ludowej republiki. Nigdy nie osiągnął on jednak rozmiarów porównywalnych choćby do kultu jakim otoczony był Ho Chi Minh w sąsiednim Wietnamie. „Kult jednostki” w przypadku Laosu, okazał się być zupełnie obcy dla miejscowych tradycji politycznych, szczególnie że brakowało w nim odniesień do monarchii i buddyzmu. Władza komunistyczna wolała prezentować się jako siła świecka. Działania te okazały się jednak nie przynosić pożądanych efektów. Pomimo rządów terroru i rozbudowy laotańskiego systemu więzień politycznych, już z końcem lat osiemdziesiątych, nastąpił strategiczny zwrot i powolna rebuddyfikacja laotańskiej sceny politycznej (Pholsena 2006: 11). Socjalistyczna ortodoksja w przypadku kraju tak silnie związanego z buddyzmem therevada, okazała się nie posiadać podstaw bytu. Dla panującego komunistycznego reżimu stało się powoli jasne, że bez kulturowych ram, zakorzenionych w buddyzmie, nie ma on szans na dalsze

przetrawianie. Od 1986 roku państwo Laosu prowadziło proces reform pod hasłem "nowego myślenia" (chinthanakan mai). Ich ideologiczne podstawy były bardzo bliskie wprowadzonej w 1986 roku wietnamskiej polityce doi-moi, której celem była liberalizacja gospodarki i stworzenie wolnego rynku. Do głównych elementów rozpoczętych reform należało wycofanie się z dyskursu i symboliki socjalistycznej, stopniowe wprowadzenie polityki wolnorynkowej, ale także utrzymanie naczelnej roli partii w państwie.

Wraz z nadejściem lat dziewięćdziesiątych Laotańska Rewolucyjna Partia Ludowa rozpoczęła proces reform, które w coraz większym stopniu opierały się na ożywieniu i poddaniu ścisłej kontroli buddyzmu. Swoistym symbolem radykalnego zwrotu w relacjach pomiędzy władzą a buddyzmem był pogrzeb prezydenta Kaysone Phomvihane, który zmarł w dniu 21 listopad 1992 roku. Już dnia następnego jego ciało zostało złożone w budynku Zgromadzenia Narodowego. Towarzyszące pogrzebowi rytuały religijne takie jak ofiarowanie pożywienia mnichom z Wientian, którzy wznosili modły za duszę zmarłego, miały charakter stricte buddyjski. Wraz z uroczystościami pogrzebowymi powróciły również dawne echa okresu monarchii. Osiemdziesięciu mnichów buddyjskich odprawiło ceremonię pogrzebową Phomvihane'a, rytuał ten dorównywał splendorem pogrzebom królewskim z przeszłości. Po jej odprawieniu, zgodnie z tradycją, dokonano kremacji zwłok komunistycznego przywódcy. W ten sposób laotańskie rytuały państwowe, zostały na nowo zespolone z buddyjską symboliką, którą wraz ze śmiercią rewolucyjnego wodza poddano rewitalizacji. W ufundowanym przez rząd wietnamski mauzoleum Kaysone'a, jego popiersie zostało umieszczone na cokole ozdobionym motywem lotosu i zwieńczonym dachem w kształcie parasola (chattra), będących tradycyjnie buddyjskimi symbolami władzy królewskiej. Wraz z triumfalnym powrotem buddyzmu, miał miejsce również powrót tradycyjnych, animistycznych wierzeń powiązanych z kultem duchów (phi). Zgodnie z szeroko rozpowszechnioną plotką zarówno żona Kaysone'a jak i prezydent Nouhak Phoumsavanh, oddawali część duchom phi i szanowali ich zalecenia. W tym samym czasie zniesiony również został zakaz zabraniający działalności wróżbitów. Warto dodać, że współcześnie są oni regularnie proszeni przez rządzących o radę, co przypomina praktyki wojskowej junty w sąsiedniej Birmie. Sami członkowie laotańskiej partii komunistycznej również coraz częściej biorą udział w obchodach świąt i rytuałów buddyjskich.

Komentując wydarzenia we współczesnym Laosie, Patrice Ladwig pisze:

„W przypadku ustrojów socjalistycznych, dewaluacja przeszłości jako „feudalnej” lub „kapitalistycznej” prowadziła często do radykalnego przepisania historii i wynalezienia niezbędnych tradycji, które miały zniszczyć lub przynajmniej osłabić pewne cechy kulturowe. Jednak w krajach, które weszły w postsocjalistyczne, lub późne stadium socjalizmu, te dawne pozostałości mogą powrócić w podobnej lub zmodyfikowanej postaci, czasami działając jako nośniki za pomocą, których wyrażane są nowe pragnienia, lęki i nadzieje.” (Ladwig 2013: 510)

Współczesny Laos to kraj z populacją około pięciu milionów mieszkańców, z czego około 80% ludności zajmuje się pracą na roli. Pomimo upływu lat i ponawianych przez partię komunistyczną deklaracji o wejściu na drogę postępu, w kraju dominuje gospodarka żarowa. Mimo bogatych zasobów naturalnych, które są eksploatowane przez rząd, Laos od wielu lat znajduje się na przygotowanej rokrocznie przez Konferencję Narodów Zjednoczonych do spraw Handlu i Rozwoju (UNCTAD) liście dwudziestu najślabiej rozwiniętych krajów świata (LDC). Co więcej jedna trzecia ludności, pozostaje niepiśmienna. „Kraj miliona słoni” jest nadal mocno zróżnicowany etnicznie, według różnych szacunków żyje tutaj aż pięćdziesiąt różnych mniejszości etnicznych, należących do odmiennych grup językowych. Do dnia dzisiejszego, w opozycji do laotańskiego rządu, pozostają ukrywający się w dżungli, potomkowie zapomnianych sprzymierzeńców USA, żołnierzy z mniejszości etnicznej Hmong.

Odwrotnie niż w wypadku sąsiedniej Birmy, w Laosie nie udało się stworzyć ugrupowań opozycyjnych, które byłyby rozpoznawalne poza granicami kraju. Daremnym byłoby poszukiwanie w Laosie, czy też wśród laotańskiej emigracji polityka pokroju bardzo medialnej, birmańskiej opozycjonistki Aung San Suu Kyi. Laotańska diaspora rozdarta pomiędzy Stanami Zjednoczonymi, Francją, Kanadą i Tajlandią jest nieliczna, a jej życie toczy się wokół założonych na obczyźnie przez laotańskich mnichów buddyjskich świątyń. Wielu spośród wspomnianych mnichów odegrało istotną rolę we wspieraniu zbrojnego oporu przeciwko komunistycznemu rządowi Laosu, w ekstremalnych przypadkach nawet zbierając fundusze na zakup broni, zazwyczaj jednak niosąc pomoc medyczną i wsparcie duchowe. Jedną z ostatnich prób przypomnienia opinii światowej o tragicznej, powojennej historii Laosu był wyprodukowany w roku 2008, w Stanach Zjednoczonych wyrazisty dokument o znamienym tytule Nerakhoo („Zdrada”). Opowiadał on o problemach asymilacji do realiów życia w Stanach Zjednoczonych laotańskich imigrantów, byłych żołnierzy Królewskiej Armii Laotańskiej i ich

rodzin.

Współcześnie Laos pozostaje cywilizacyjnie zapóźnionym, małym państwem w Azji Południowo Wschodniej, w którym, podobnie jak ma to miejsce w sąsiedniej Kambodży, obok turystyki, coraz większą rolę odgrywa polityczna i gospodarcza aktywność Chin. Jeszcze w 2009 roku Chiny stały się głównym inwestorem w tym państwie (Gacek 2012: 206). Co więcej, niektórzy laotańscy politycy są w sposób bezpośredni powiązani z Państwem Środka. Przykładowo, w 2009 roku, kiedy w Laosie odbywały się Igrzyska Azji Południowo Wschodniej, o korupcję oskarżano laotańskiego premiera Somsavat Lengsavad . Twierdzono, że za cenę współfinansowania wydarzenia przez Chiny, wyraził on zgodę na stworzenie chińskiej enklawy w Wientianie. Niektórzy spośród jego krytyków na internetowym, anonimowym chatcie grupowym, twierdzili, że premier był winny "zdrady", z uwagi na swoje chińskie pochodzenie. Choć trudno jednoznacznie rozstrzygnąć, czy oskarżenia te były prawdziwe, interesującym i często pomijanym aspektem laotańskiej rzeczywistości jest aktywność Chińczyków zamorskich w Laosie i ich wpływ na scenę polityczną oraz gospodarkę.

Paradoksalnie, o realiach życia we współczesnym Laosie wiele może nam powiedzieć prowadzona w latach 2009-2010 kampania reklamowa laotańskiej sieci komórkowej o nazwie Tigo. Na jednej z istniejących wersji reklamy przedstawiony był młody laotański chłopak na swojej niebieskiej, symbolizującej postęp i kulturę Zachodu deskorolce. Druga wersja reklamy ma formę plakatu propagandowego z Kaysone Phomvihane i Leninem, opatrzonego partyjną nowomową deklarującą marsz ku postępowi. Plakaty łączy ta sama, narodowa, kolorystyka wykorzystująca barwy: niebieskie, czerwone, żółte, zielone. Świadczy to o tym, że partia komunistyczna współcześnie kreuje się na obrońcę tradycyjnych wartości w coraz bardziej zglobalizowanym świecie. Laos wydaje się być państwem pogrążonym w letargu, niczym pięciometrowy, największy w kraju, pomnik Kaysone Phomvihane w Wientian, spoglądający na płynący przed nim Mekong.

Bibliografia:

Filmografia:

1. Betrayal, 2008 (USA) reżyseria Ellen Kuras, Thavisouk Phrasavath,

Artykuły:

2. Baird, Ian G. 2012, Lao Buddhist Monks' Involvement in Political and Military Resistance to the Lao People's Democratic Republic Government since 1975, *The Journal of Asian Studies*, Volume 71 / Issue 03 / August 2012, ss. 655- 677
3. Ladwig, Patrice. 2013 Haunting the State: Rumours, Spectral Apparitions and the Longing for Buddhist Charisma in Laos, *Asian Studies Review*, Vol. 37, No. 4, (2013),ss. 509–526
4. Long, Collin. Sweet, Jonathan.2006, Globalization, Nationalism and World Heritage. Interpreting Luang Prabang. *Southeast Asia Research*, 14,3 (2006), ss.445-469
5. Morev, Lev. 1998, Religion, State and Society in Contemporary Laos, *Religion, State & Society*, vol.26, no.1,(1998),ss.31-38
6. Petit, Pierre. High, Holly. 2013, Introduction: The Study of the State in Laos, *Asian Studies Review*, Vol. 37, No. 4, (2013), ss.417–432,
7. Stuart-Fox, Martin. Bucknell, Rod. 1982, Politicization of the Buddhist Sangha in Laos, *Journal of Southeast Asian Studies*, Vol. 13, No. 1 (Mar., 1982)
8. Tappe, Oliver. 2011, From revolutionary heroism to cultural heritage: museums, memory and representation in Laos, *Nations and Nationalism* 17,3 (2011), ss. 604–626.
9. Tappe, Oliver. 2013 Faces and Facets of the Kantosou Kou Xat – The Lao “National Liberation Struggle” in State Commemoration and Historiography, *Asian Studies Review*, Vol. 37, No. 4, (2013),ss. 433–450

Monografie:

10. Evans, Grant. 1998, *Politics of Ritual and Remembrance: Laos since 1975*, Honolulu: University of Hawaii Press,
11. Evans, Grant. 2002, *A short history of Laos: the land in between*, Singapore: Allen & Unwin,

12. Gacek, Łukasz. 2012, *Bezpieczeństwo Energetyczne Chin*, Kraków: Księgarnia Akademicka,
13. Fursenko, Aleksandr. Naftali, Timothy. 2007, *Tajna Wojna Chruszczowa*, Warszawa: Wydawnictwo Bellona,
14. Stuart-Fox, Martin (2002) *Buddhist kingdom, Marxist state: The making of modern Laos*, 2nd edition (Bangkok: White Lotus).
15. Stuart-Fox, Martin. 1997 *A history of Laos*, Cambridge: Cambridge University Press,
16. Ling, Trevor. 1979 *Buddhism, Imperialism and War*, London: George Allen & Unwin,
17. Pholsena, Vatthana. 2006 *Post War Laos: An Introduction. The Politics of Culture, History and Identity*, Singapore: Silkworm books,
18. Phomvihane, Kayson. 1981, *Revolution in Laos. Practice and Prospects*, Moscow: Progress Publishers,
19. Savada, Andrea Matles (red.), 1995, *Laos: a country study*, Washington: Federal Research Division Library of Congress,

Rozdział w publikacji zwartej:

20. Ing-Britt Trankell, 2000 *Royal Relics. Ritual and social memory in Louang Prabang*, [w:] Evans, Grant (ed.), *Laos. Culture and Society*, Singapore: Silkworm Books,
21. Ostaszewski, Piotr. 2006, *Zapomniana wojna w Laosie 1946-1975*, Ostaszewski, Piotr (red.), *Konflikty kolonialne i postkolonialne w Afryce i Azji 1869-2006*, Warszawa: Książka i Wiedza,
22. Inthavong, Somphavan. 1972, *Les hippies et la pluie*, [w:] *Lao Comme Liberte, Impressions 1965-70*, Vientiane,

Źródła internetowe:

23. Revolutionary statues reloaded, Oliver Tappe, <http://asiapacific.anu.edu.au/newmandala/2012/01/19/revolutionary-statues-reloaded>, 2015.11.21
24. The Jungle Hmong: The Forgotten Ally on the Run, CK Ortiz, <http://content.time.com/time/photogallery/0,29307,2005687,00.html>, 2015.11.21